

Порівняльна характеристика життєвих та професійних цілей майбутнього вчителя в процесі професіоналізації

У статті розглядаються характеристики життєвих та професійних цілей, встановлено вплив змісту ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення майбутніх вчителів у процесі навчання у вузі.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, професійні цінності, життєві цінності, професійно-педагогічна спрямованість, професійне самовизначення.

В статье рассматриваются характеристики жизненных и профессиональных целей, установлено влияние содержания ценностных ориентаций на профессиональное самоопределение будущих учителей в процессе обучения в вузе.

Ключевые слова: ценностные ориентации, профессиональные ценности, жизненные ценности, профессионально-педагогическая направленность, профессиональное самоопределение.

Актуальність дослідження. Узагальнення результатів вивчення соціально-психологічних (В.В.Водзінська, А.Г.Здравомислов, О.І.Зотова, В.Н.Мясищев, В.О.Ядов та ін.) та психолого-педагогічних (В.Г.Алексеева, М.І.Алексеева, К.А.Альбуханова-Славська, І.Д.Бех, Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, Т.В.Бутківська, І.В.Дубровіна, В.Т.Лісовський, С.Д.Максименко, В.А.Семиченко, Р.П.Скульський, М.Х.Титма, Н.В.Чепелева та ін.) аспектів ціннісних орієнтацій щодо засвоєння та відбору ціннісних систем через педагогічну взаємодію у взаємозв'язку з проблемами професіоналізації особистості дозволяють розглядати їх як одне з основних новоутворень юнацького віку.

Розуміння ціннісно-сислової свідомості особистості як сукупності ціннісних орієнтацій, цінностей та інших смислотворювальних мотивів діяльності і поведінки підводить нас до визнання особливої значущості процесу її становлення в ході професійної підготовки [5].

Формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя підпорядковане як впливу процесу професійного становлення, так і новоутворень юнацького віку. Соціальну адаптацію молодого покоління визначають багатопланові аспекти, серед яких найстот-

нішим виступає психологічний або соціальний вибір цінностей-цілей та шляхів їх реалізації. Згідно з думкою Л.В.Сохань, “життєва програма відображає магістральні життєві цілі, плани та способи їх реалізації в певних видах діяльності” [4, с. 118].

“Життєвий план виникає, з одного боку, в результаті узагальнених цілей, котрі ставить перед собою особистість, як наслідок побудови “піраміди” її мотивів, становлення усталеного ядра ціннісних орієнтацій, які підпорядковують собі поодинокі прагнення, що минають; з іншого боку – це результат конкретизації цілей і мотивів. <...> Безпосередній вплив на життєві цінності особистості справляють цілі та інтереси суспільства, ідеологічні установки, моральні та правові норми, соціальні цінності” [1, с. 141].

Життєві плани також залежать від завдань, які визначаються об’єктивними умовами життя та ціннісними орієнтаціями юнака та умовно поділяються на: професійно-освітні (отримати цікаву улюблену роботу, підвищити свою кваліфікацію, отримати вищу освіту); суспільно-політичні (розширити свій політичний кругозір, брати участь в суспільному житті); романтико-пізнавальні (побувати в інших містах і країнах; набути нових вражень); особистісно-сімейні (знайти вірних друзів, створити сім’ю, виховати дітей справжніми людьми); матеріально-побутові (добитися гарного матеріального становища, створити хороші житлові умови) [3].

За результатами дослідження Н.Є.Бондар, юнаки та дівчата зосереджують увагу переважно на життєвій перспективі. “В усвідомленні ціннісних аспектів життєвого шляху спостерігається тенденція до недиференційованого або слабкодиференційованого відображення ціннісних орієнтацій. У кожного другого юнака або дівчини існує конфлікт у ціннісній сфері між професійними та позапрофесійними цінностями.” [2, с. 79].

Мета дослідження – дати аналіз змісту життєвих та професійних цілей, зробити їх порівняльний аналіз, встановити вплив змісту ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення майбутнього вчителя.

Результати. Показником, що вивчався нами в ході експериментального дослідження, було виявлення на підставі результатів методики “Життєво-професійний шлях” цілей, цінностей та ціннісних орієнтацій, що переважають в структурі особистості, виділення особистісних якостей досліджуваних, що виступають для них особливо значущими у досягненні життєвих та професійних цілей, реалізації власних домагань.

Контент-аналіз результатів дослідження показав, що за змістовною інтерпретацією можна виділити декілька груп відповідей.

Так, частина студентів (33,3%) розуміють “професійний шлях” як шлях оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками; самовдосконалення; набуття досвіду; становлення себе як професіонала. Серед відповідей найбільш характерними є: “це шлях, який людина повинна пройти в своєму житті, але пройти вивчившись”, “це шлях вирішення проблем так, як би це зробив професіонал”, “це отримання знань шляхом навчання та практики”, “це шлях вдосконалення знань у галузі професії”, “це підвищення свого професійного рівня, самовдосконалення”.

Інша група респондентів (11,6%) бачить у професії вчителя своє покликання, мету свого життєвого шляху, здійснення мрії. Про це свідчать такі варіанти відповідей: “це суть мого життя”, “це найбільша і найкраща частина мого життя”, “це здійснення мрії”, “всю себе віддавати своїй роботі”.

Аналіз даних висловлювань є прикладом того, що студенти вбачають в професії вчителя смисл свого життєвого шляху, покликання. У них наявні професійні цінності, що визначають професійно-педагогічну спрямованість особистості.

Наступна група студентів (10,4%) трактує професійний шлях, пов'язуючи його з реалізацією духовних цінностей, а саме: надають перевагу таким цінностям, як задоволення, насолода від роботи, радість від роботи з дітьми і т.д. Серед відповідей даних студентів ми виділили такі: “це духовне задоволення”, “це терниста дорога, яка призводить до задоволення від своєї роботи”, “це один з найцікавіших шляхів у житті”.

Дуже важливим є той факт, що студенти (11,6%) визначають професійний шлях невід'ємно від життєвого. Про це свідчать такі висловлювання студентів: “це шлях, який ми обираємо на все життя”, “це шлях твого життя”.

За матеріалами дослідження ми доходимо висновку, що деяка частина студентів (5,8%) бачить свій “професійний шлях” просто як час, який вони будуть тратити на виконання професійних обов'язків. До цього висновку привели такі висловлювання: “це час, протягом якого людина займається своєю професією”, “це час, коли ви працюєте”, “робота, якою я займаюся певний час свого життя”. У студентів, що складають дану групу, не зафіксовано прагнення до самоосвіти, самовдосконалення, активності та пізнання, відкриття нового, прагнення творчо реалізувати свій особистісний потенціал, не виявлено зацікавленості у своїй майбутній професії. Як бачимо, вже в інтерпритації поняття “професійний шлях” чітко простежуються відмінності в ціннісно-емоційному ставленні до обраної професії.

Останнім часом юнацтво в силу матеріальної нестабільності суспільства орієнтоване на матеріальні цінності. Прагнення будь-що досягти матеріального благополуччя стало масовим явищем в умовах “перехідного періоду”. Дана тенденція відобразилась у студентів (3,6%) в таких інтерпретаціях професійного шляху: “це спосіб існування особистості”, “це забезпечене життя”, “це майбутнє дорослої людини, заробіток на своє власне життя”.

Слід зазначити, що наявність грошей і знань виступають для молоді не стільки як цілі, скільки як засоби реалізації головних життєвих планів – отримання цікавої роботи, створення сім’ї.

Інша група студентів (18,3%) трактує “професійний шлях” як засіб побудови кар’єри, досягнення високих професійних результатів. Цю думку підтверджують такі висловлювання: “це хороша дорога в майбутнє”, “це вдало побудувати свою кар’єру”, “це вихід у велике життя”, “це шлях до успіху”. Тут мають місце цінності, спрямовані на досягнення високого суспільного статусу, визнання, престижу, самореалізації.

Проведене дослідження показало, що лише незначна частина студентів (5,4%) неспроможна визначити цінності, якими вони прагнуть керуватися в своєму житті. Тому слід допомогти даним студентам усвідомити себе в ролі майбутнього вчителя і набутти відповідних цінностей (загальнолюдських, професійних, особистісних, духовних, статусних і т.д.).

Усі названі студентами відповіді можна згрупувати за змістом. Виділені групи представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Групи ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів

№ з/п	Групи ЦО	Кількість виборів студентів
1.	Професійні	44,9
2.	Самовдосконалення	33,3
3.	Статусні	18,3
4.	Особисті, життєві	11,6
5.	Духовні	10,4
6.	Матеріальні	3,6
7.	Невизначені	5,4

Отже, як бачимо, трактування “професійного шляху” є опосередкованим відображенням цінностей кожної особистості.

При виявленні життєво значущих цілей найбільш високі ранги, як показали відповіді студентів, займають такі цілі:

- досягти справжнього професіоналізму;

- успіхів;
- найвищого рівня професіоналізму;
- стати фахівцем;
- добитися найвищих результатів своєї праці;
- набути найвищого рівня знань, щоб передати іншим;
- добитися керівної посади;
- повного взаєморозуміння з вихованцями;
- найвищий професійний розвиток для покращення існування людства на землі;
- повага.

Отже, в першу десятку ввійшли професійні, статусні цілі та цілі самовдосконалення.

Усі названі студентами цілі можна згрупувати за змістом. Виділені нами групи представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Професійні цілі майбутніх вчителів

№ з/п	Групи ЦО	Цілі	(%)
1.	Професійні	Стати фахівцем; Справжній професіоналізм; Знання, щоб передати іншим; Розуміння від дітей; Повне взаєморозуміння з вихованцем	40,8
2.	Матеріальні	Багато грошей	2,4
3.	Самовдосконалення	Найвищого рівня знань; Індивідуальної майстерності; Закінчити аспірантуру; Написати підручник	20,4
4.	Статусні	Успіх і повага колег; Керівна посада; Зробити добру кар'єру; Визнання; Повага	3,0
5.	Альтруїстичні	Найбільшого професійного розвитку; Для покращення людства на землі	1,2
6.	Моральні	Стати кращою людиною	0,9
7.	Невизначені	-	4,8

На першому місці у всіх опитаних студентів (40,8%) знаходяться професійні цілі. Про це свідчать такі відповіді: “В професії мені б хотілося досягти справжнього професіоналізму”, “стати фахівцем”, “отримати знання, щоб передати іншим”, “повного взаєморозуміння з вихованцями”. В даних студентів (30,0%) простежується спрямо-

ваність на цілі, тісно пов'язані з майбутньою професією, які є відображенням статусних ЦО. Про це свідчать такі відповіді студентів: “В професії мені б хотілося досягти успіхів і поваги колег”, “керівної посади”, “зробити добру кар'єру”, “визнання”.

Другий ранг посідають цілі самовдосконалення (20,4%), перш за все, такі: “досягти найвищого рівня знань”, “найбільшого професійного розвитку”, “індивідуальної майстерності”, “закінчити аспірантуру, написати підручник”. Цілі самовдосконалення, як бачимо, пов'язані з майбутньою професією.

Лише незначна частина студентів (4,8%) не в змозі визначити свої професійні цілі, оскільки не пов'язує своє майбутнє з педагогічною професією.

Одним із факторів, які впливають на зміст та характер цілей юнацтва в цілому і майбутніх вчителів особливо, оскільки це в основному діти з малозабезпечених сімей, є матеріальна нестабільність, а тому зустрічаються і такі відповіді (2,4%): “В професії мені б хотілося досягти багато грошей”. Тобто майбутню професію вони пов'язують зі своїм матеріальним забезпеченням, заробітком.

Альтруїстично-романтичний характер цілей проявився у відповідях типу: “В професії мені б хотілося досягти найбільшого професійного розвитку для покращення існування людства на землі”.

Закінчення незавершеного речення: “Хороший вчитель той ...” дало нам можливість також виявити та прорангувати професійно важливі цінності майбутніх вчителів.

В результаті контент-аналізу відповідей студентів ми отримали ієрархію професійних цінностей:

- вміння пояснити матеріал, зацікавити на уроці;
- розуміння дітей;
- взаєморозуміння;
- любов до дітей;
- повага до дітей;
- вміння дати справжні знання учням, вимогливість;
- врахування індивідуальних особливостей особистості учня;
- покликання та любов до професії; повага учнів; вміння залишити після себе добру згадку на все життя;
- терпеливість.

Як бачимо, в особистості вчителя-професіонала студенти першочерговими вважають дидактичні здібності. На нашу думку, такі установки є результатом спрямованості навчально-виховного процесу у ВНПЗ на формування вчителя-предметника та недооцінки ролі психолого-педагогічної підготовки. Цей висновок підтверджується і тим, що серед професійних цінностей, які за частотою

виборів студентів виявились незначущими, ми виділили: любов до дітей; покликання та любов до професії; повага учнів; відданість професії, бажання залишити після себе згадку на все життя; розуміння учнями вчителя; терпеливість.

Отже, як бачимо, переважна більшість студентів поставила на найвищі щаблі ієрархічної структури професійно-предметні цінності. Це свідчить про те, що у студентів недостатньо сформовані уявлення про пріоритетні ЦО педагогічної професії, що підтверджено і результатами завершення речення “В моїй роботі неможливо обійтися без ...”

Найбільш високі ранги, як показали відповіді студентів, отримали такі ЦО:

- знання;
- витримка, терпіння;
- розуміння;
- комунікативність, вміння спілкуватися;
- любов до дітей;
- доброта.

Отже, очолили ієрархію професійних цінностей, перш за все, ті, що стосуються знань, а вже потім стилю поведінки з учнями (витримка, розуміння, вміння спілкуватися) та ставлення до учнів з боку вчителя (любов до дітей, доброта).

Порівняльні результати дослідження життєвої та професійної мети представлені в таблиці 3.

При порівняльному аналізі ми помітили, що за професійною метою цінності, пов’язані з майбутньою спеціальністю, займають 1 місце, в той час як за життєвою метою досліджувані помістили їх на 3 місце, віддавши перевагу особистісним та матеріальним ЦО. Статусні ЦО за професійною метою зайняли 2 місце, за життєвою – 4 місце. Матеріальні цінності з 4 рангу (за професійною метою) перемістилися на друге місце (за життєвою метою). За професійною метою не виявлено у респондентів у ієрархії духовних та особистісних цінностей.

Позитивним є те, що смисл роботи вчителя студенти пов’язують:

- з навчанням та вихованням дітей (80,0%), тобто професійними ЦО. Про це свідчать відповіді: “виховати дітей”, “дати необхідні знання”, “розширити кругозір інших”, “навчити дітей розуму”, “навчити дітей предмета”, “підвищити рівень знань дітей”, “допомогти пізнати світ”;
- альтруїстичними ціннісними орієнтаціями (13,75%): “навчити поважати батьків”, “любов до дітей”, “стати вірним другом для учнів”, “збільшити в країні кількість освічених людей”, “навчити розуміти життя”;

Таблиця 3.

**Порівняльна характеристика життєвої та професійної мети
майбутніх вчителів**

№ з/п	Група ЦО	Життєва мета	Частота вибору (%)	Ранг	Професійна мета	Частота вибору (%)	Ранг
1.	Професійні	любити свою роботу, бути спеціалістом; стати вчителем	16,5	3	стати вчителем; передавати досвід майбутньому поколінню; виховати справжніх людей; привити любов учнів до предмета	40,8	1
2.	Самовдосконалення	зробити наукові відкриття; пізнати те, чого не знаю	13,2	5	все знати на «відмінно»; вдосконалити свої знання; зробити відкриття; вивчити	20,4	3
3.	Статусні	мати владу; щоб пишалися батьки; бути відомою; визнання	14,3	4	зробити кар'єру; досягти успіху і визнання	30	2
4.	Матеріальні	мати багато грошей; забезпечити своїх своїх дітей; бути багатим	23,1	2	мати гарний зарібок; заробляти гроші; багатство	2,4	4
5.	Альтруїстичні	принесити людям радість; залишити після себе слід на землі	5,5	6	знайти ліки від невиліковних хвороб; бути корисним	1,2	5
6.	Моральні	бути людиною; бути справедливим	3,3	7	стати кращою людиною	1	6
7.	Духовні	досягти гармонії	3,3	7	-	-	-
8.	Особистісні	мати щасливу сім'ю; бути щасливою людиною	27,5	1	-	-	-

- ціннісними орієнтаціями самовдосконалення: “досягти найвищого рівня знань”, “постійно підвищувати свій рівень”;
- моральними ціннісними орієнтаціями (5,6%): “навчити людяності, дружби”, “у ставленні до дітей”, “в добросовісній праці”, “навчити бути людиною”;

- духовними ціннісними орієнтаціями (3,75%): “виховання духовного світу людини”, “розуміння природи”, “спілкування”;
- статусними ціннісними орієнтаціями (2,5%) та матеріальними ЦО (2,5%): “щоб поважали учні”, “у посаді”, “в заробітній платі”, “в знайомстві з потрібними людьми”, “вчити дітей, щоб було робоче місце”.

Висновки. Отже, як свідчать відповіді студентів на речення (“Смисл роботи вчителя полягає ...”, “Моя головна професійна мета ...”, “Моя головна життєва мета ...”) та результати попередніх методик, серед життєвих цінностей найголовнішими виступають особистісні, матеріальні та професійні ціннісні орієнтації.

Відносно майбутньої професії, тобто серед професійних цінностей, студенти надають пріоритет професійним ціннісним орієнтаціям, ціннісним орієнтаціям самовдосконалення, статусним та альтруїстичним ціннісним орієнтаціям. І хоча майбутні вчителі розуміють важливість для себе моральних ціннісних орієнтацій, проте смисл роботи вчителя та професійну мету вони недостатньо співвіднесли з моральними та духовними ціннісними орієнтаціями. Тому ми вважаємо, що слід допомогти студентській молоді визначитись, які професійні ЦО є важливими в роботі вчителя та розширити її уявлення про зміст основних професійних ціннісних орієнтацій.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-метод. посібник / І.Д.Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Бондар Н.Є. Формування особистісної репрезентації в юнацькому віці: дис. ... канд. психол. наук. – К., 1998. – 207 с.
3. Лисовский В.Т. Личность студента / В.Т.Лисовский. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1974. – 184 с.
4. Сохань Л.В. Жизненная программа личности: структура и динамика жизненных целей / Л.В.Сохань // Жизнь как творчество. – К., 1985. – С.118 – 142.
5. Яремчук С.В. Формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя: автореф. ...канд. психол. наук: 19.00.07/ Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова – К., 1999. – 18 с.

In the article the differences of becoming of basic vital and professional values of future teachers are examined depending on a floor and basic residence in the process of studies in the institute of higher.

Key words: valued orientations, professional values, vital values, professionally pedagogical orientation, professional self-determination.

Отримано: 26.08.2010